

TÜRKİYE’DE EĞİTİM HARCAMALARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜME İLİŞKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Emek Aslı CİNEL¹

ÖZET

Bir ülke ekonomisinin büyüme ve kalkınması üzerinde teknolojik gelişmeler ve teknolojiyi kullanma gücü oldukça önemli etkiye sahiptir. İş gücü üretken olup daha çok mal üretebiliyor ise daha fazla fiziksel sermayeye sahip olunmaktadır. Bunun sonucunda ülkeye yapılan yatırım seviyesi yükselmekte, büyüme ve refah düzeyi artmaktadır. Oldukça yüksek nüfusun ve sınırlı doğal kaynakların yer aldığı yenedünya düzeninde bireyler sürdürülebilir biçimde yaşamayı öğrenmek zorundadır. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri, özellikle çocuklar ve gençlerin nitelikli bir eğitim almaması durumunda büyümenin gerçekleşmeyeceğini göstermektedir. Bu bağlamda, kaliteli eğitim sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında etkin ve temel bir rol üstlenmektedir.

Günümüzde beşeri sermayenin önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Büyüme modellerinde beşeri sermayenin finansal kalkınmışlık seviyesiyle doğrudan ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Beşeri sermaye olarak nitelikli insan gücü faktörü üretim ve istihdam üzerinde doğrudan etkili olmakta bu da ancak eğitim yoluyla mümkün olmaktadır.

Çalışmanın amacını Türkiye’de eğitim harcamalarıyla, sürdürülebilir büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymak oluşturmaktadır. Bu amaçla TÜİK’in resmi internet sitesinde yer alan eğitim harcamaları istatistiklerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye’de eğitim harcamalarıyla beşeri sermayenin geliştirilmesi arasında önemli bir bağ olduğu, bunun da sürdürülebilir büyümenin gerçekleştirilmesi konusunda gerekli olduğu tespit edilmiştir. Türkiye ekonomisinde eğitim harcamaları ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler içinde yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Harcamaları, Türkiye, Sürdürülebilir Büyüme.

¹ Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000 0002 4201 2427, emekasli@yahoo.com
Araştırma Makalesi/Research Article–Geliş Tarihi/Received:22/01/2021–Kabul Tarihi/Accepted: 22/04/2021

RELATIONSHIP BETWEEN EDUCATION EXPENDITURES AND SUSTAINABLE GROWTH IN TURKEY

ABSTRACT

Technological improvements and the capacity to use technology have a quite important impact on the growth and development of a country's economy. If the workforce is productive and can produce more goods, more physical capital is acquired. As a result, the level of investment in the country increases so does the level of growth and welfare. In the new world order with quite a high level of population and limited natural resources, individuals have to learn to live in a sustainable manner. Sustainable development targets indicate that growth would not be maintained, especially if children and youngsters do not attain quality education. In this context, quality education plays an active and fundamental role in ensuring sustainable development.

As of today, the importance of human capital is increasing day by day. It is stated that human capital is directly associated with financial development level in growth models. As human capital, the qualified manpower factor has a direct impact on production and employment, and it is only possible through education.

The study aims to reveal the relationship between educational expenditures and sustainable growth in Turkey. Therefore, education expenditure statistics on the official website of TSI are utilized. As a result of the study, it is detected that an important link exists between education expenditures and human capital in Turkey, and it is necessary for maintaining sustainable growth. Education expenditures in Turkey's economy are among the factors affecting economic growth.

Keywords: Education Expenditures, Turkey, Sustainable Growth.

GİRİŞ

Eğitim olgusu ülkelerin büyüme ve kalkınmasında kilit rol üstlenmekte, kalkınma sürecinde gereksinim duyulan nitelik ve nicelikte iş gücünü sağlarken diğer taraftan bilgi üretme ve yayma özelliğiyle ülkelerin teknolojik gelişmelerden haberdar olmalarında, teknolojiyi geliştirme ve üretime dâhil etmelerinde büyük önem taşımaktadır. Bir toplumdaki eğitim düzeyi arttıkça iş gücünün verimliliği de yükselmekte ve ülkelerin dış dünya ile rekabet gücü artmaktadır. Eğitim seviyesindeki farklılıklar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik performanslarını belirlemektedir (Çalışkan, Karabacak ve Meçik, 2013: 30).

Yenidünya düzeninde eğitim toplumsal, kültürel ve ekonomik kalkınmayı ilerletmektedir. Ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarını açıklamada artık insani gelişme endeksi kullanılmaktadır. Çağdaş ve ileri teknolojiye uygun bilgi ve yeteneklerle yetiştirilen bireyler ekonomik kalkınma için ihtiyaç duyulan nitelikli iş gücünü meydana getirerek üretimi hızlandırmakta ve ekonomik büyüme ve kalkınmayı desteklemektedir.

Eğitimin ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde üstlenmiş olduğu bu rolün haricinde sosyal ve kültürel etkileri de bulunmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek olan gelişmiş ülkelerde bireylerin suç işleme eğilimi azalmakta, ülke daha demokratik şartlar altında yönetilmekte, ekonomik ve siyasal istikrar ortamı oluşmaktadır (Öztürk, 2005: 28).

Beşeri sermaye eğitim ve sağlık alanındaki nitel ve nicel gelişmelerle ilerlemektedir. Türkiye ekonomisi genç nüfusu oldukça fazla olan bir ülke olarak bütçe içerisinde eğitime ayrılan payı artırmak yoluyla ekonomide yüksek büyüme hızını yakalayabilme ve sürdürülebilirliğine sahiptir. Ancak, bu sürecin oluşabilmesi için, yerinde ve doğru ekonomi politikaları uygulanmalı, Ar-ge faaliyetleri desteklenmelidir. Rekabet üstünlüğünün altında yatan temel faktör olarak kabul edilen insan kaynağı olgusu, ancak etkin ve verimli kullanıldığında kısa dönemde tüketim uzun dönemde ise yatırım harcaması şeklinde ifade edilmektedir.

Günümüzde Japonya, Güney Kore, Almanya önde gelmek üzere gelişmiş ülkeler, beşeri sermaye faktörlerine verdikleri önem dolayısıyla bugünkü gelişmişlik seviyesine ulaşmışlardır. Eğitim seviyesiyle ücret seviyesi arasındaki pozitif yönlü ilişki nedeniyle, kamu otoritelerinin büyük bir kısmı, eğitimi eşitlik sağlayan, büyümeyi ilerleten, toplumdaki en az eğitime sahip olan bireyin niteliğini geliştiren önemli bir araç şeklinde kabul etmektedirler (Tsakoglou ve Cholezas, 2005: 1).

Çalışmanın amacını Türkiye’de eğitim harcamalarıyla, sürdürülebilir büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymak oluşturmaktadır. Bu amaçla hazırlanmış çalışmada öncelikle eğitim ve ekonomik büyüme ilişkisi genel olarak incelendikten sonra, alan yazındaki farklı çalışmalara yer verilmiştir. Daha sonra Türkiye’de son 10 yıla ilişkin eğitim harcamalarını değerlendirmek amacıyla Türkiye İstatistik Kurumu’nun resmi internet sitesinde yer alan eğitim istatistikleri verilerinden yararlanılmıştır. Veriler 2011-2019 dönemiyle sınırlı olduğu için çalışmada söz konusu dönem ele alınmıştır. Bir sonraki kısımda Türkiye’de eğitim harcamalarıyla sürdürülebilir büyüme ilişkisine yer verilmiş, çalışmanın sonucunda Türkiye’de ekonomik büyümeyi artırmak için eğitim alanında yapılması gerekli olan yatırımların artırılmasının zorunlu olduğu görülmüştür.

1. ALANYAZIN TARAMASI

Alanyazında sürdürülebilir büyümenin temel belirleyicisi olarak eğitimi inceleyen farklı birçok çalışma yer almaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı tarihsel sıralamayla incelenmiştir. Söz konusu araştırmaların hemen hemen tamamında ekonomik büyüme ile eğitim arasında güçlü ve pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir.

Denison (1962), çalışmasında ABD ekonomisinde eğitim seviyesindeki artışla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1910-1960 dönemi için incelemiştir. Çalışma sonucunda ABD’de gerçekleşen ekonomik büyümenin ortalama 1/5’inin iş gücü eğitim düzeyindeki artıştan kaynaklandığını belirtmiştir.

Barro (1991), eğitim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan öncü çalışmasında eğitim ile ekonomik büyüme oranı arasındaki güçlü ve pozitif yönlü ilişkinin varlığını ortaya koymuştur.

Barro ve Sala-i Martin (1995) çalışmalarında, orta ve yüksekokul düzeyindeki ortalama sürelerle ölçülen eğitime ulaşım değişkeninin ekonomik büyüme oranıyla anlamlı bir ilişki gösterme eğiliminde olduğunu tespit etmişlerdir.

Griliches (1997) çalışmasında, önceki çalışmalardan farklı olarak eğitimle ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin mevcut olmadığını belirtmiştir. Araştırma sonucunda ortaya çıkan bu farklılığın sebebinin, beşeri sermayedeki artışın kamu sektörü tarafından emilmesi olduğunu vurgulamıştır.

Krueger ve Lindahl (1998), eğitimin ilk seviyesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin gücünü vurgulamışlar, bu seviye arttıkça ekonomik büyümenin de artacağını belirtmişlerdir.

McMahon (1998) çalışmasında, eğitime katılım seviyelerinin yanı sıra siyasi istikrarın yüksek fiziki sermaye yatırım oranları üzerinden ekonomik büyümeyle ilişkili olduğu kanısına varmıştır.

Lin (1998) araştırmasında, faiz oranı sabitken eğitim harcamaları arttığında beşeri sermayenin de artacağını belirtmiştir. Eğitim harcamalarındaki artışın diğer taraftan reel faiz oranlarını da artıracığını, bu durumun bireylerin ileride daha fazla gelir elde etme arzusundan vazgeçmelerine yol açacağını ve uzun dönemde kişisel gelişim üzerinde yaratmış olduğu olumsuz etki nedeniyle ekonomik büyümeyi de olumsuz şekilde etkileyeceğini ifade etmiştir.

Ergen (1999), Türkiye için 1980-1990 döneminde eğitimle ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda örgün eğitim süresindeki artışın ekonomik büyüme oranında da artışa yol açacağını tespit etmiştir.

Bils ve Klenow (2000) çalışmalarında, eğitimle ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini ekonometrik analiz ile inceleyerek iki değişken arasında iki yönlü ilişki tespit etmişlerdir. Bu ilişkilerden, büyümeden eğitime yönelik olan kanalın daha baskın nitelikte olduğunu ifade etmişlerdir.

Türkmen (2002), Türkiye’de 1980-1999 döneminde yükseköğretimin büyüme üzerinde oldukça fazla olumlu etkisinin olduğunu ileri sürmüştür. Ekonomik büyümenin yaklaşık %31’lik kısmının beşeri sermaye stokundaki yükselişten meydana geldiğini belirtmiştir.

Self ve Grabowski (2003), Japonya’daki eğitim seviyesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. İlköğretim harcamalarının büyümeyi tetiklediği belirtilerek, savaş sonrası dönemde ortaöğretim ve yüksekokul eğitiminin Japon ekonomisinde büyümeyi olumlu yönde etkilediği ifade edilmiştir.

Kar ve Taban (2003), çalışmalarında faydalandıkları ekonometrik analiz sonuçlarına göre Türkiye’de eğitim ve sosyal güvenlik harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu şekilde etkilediğini belirtmiş, sağlık ve altyapı harcamalarınınsa, ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini ifade etmişlerdir.

Blankenau ve Simpson (2004) çalışmalarında, kamu eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki katkısının bu harcamanın finansman şekliyle ve dolayısıyla verginin niteliğiyle ilişkili olduğunu açıklamışlardır. Tüketim harcamalarından alınan vergilerle finanse edilen eğitim harcamalarının ekonomik büyümeyi yükselteceğini vurgulamışlardır.

Benos (2005), 16 OECD ülkesine ilişkin 1970-1997 dönemini içine alan bir veri setinden yararlanarak eğitim harcamalarıyla ekonomik büyüme ilişkisini çözümlenmiştir. Çalışma sonucunda bu etkinin yoksul ülkelerde daha güçlü olduğu tespit edilmiştir.

Çakmak ve Gümüş (2005), Türkiye’de 1960-2002 döneminde beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında eş bütünleşme analizinden faydalanmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre Türkiye’de beşeri sermayeyle ekonomik büyüme oranı arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcut olup beşeri sermayenin ekonomik büyümeye katkısı fiziki sermayeye oranla daha düşüktür.

Demir vd. (2006) çalışmalarında, 1970-2001 dönemi için eş bütünleşme modelini kullanmışlardır. Çalışma sonucunda eğitim harcamaları ile GSMH arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Araştırmada yalnızca kamu eğitim harcamalarıyla üniversitelerin harcamalarının eğitim harcamalarına dâhil edilmesinin bu sonuca ulaşmada etkili olabileceği belirtilmiştir.

Kar ve Ağır (2006), Türkiye’de beşeri sermaye ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1926-1994 dönemi için araştırmışlardır. Çalışmada beşeri sermayenin hesaplanmasında sağlık ve eğitim harcamalarının gelir içindeki payları dikkate alınmıştır. Beşeri sermaye ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu kanısına varılmıştır.

Romer (2006), büyüme modeline bireyi, tıpkı fiziki sermaye gibi dâhil ederek dünya genelinde teknolojik gelişmeyi dışsal olarak kabul etmiştir. Çalışmasında ülkeler arasındaki gelir farklılıklarını, toplumların değişen ekonomik büyüme ve beşeri sermaye oranlarına sahip olmalarına dayandırmıştır.

Ersoy ve Yılmaz (2007), 23 gelişen piyasa ekonomisini ele alarak yaptıkları çalışmalarında panel ko-entegrasyon modelini kullanmışlardır. Çalışma sonucunda kamu eğitim harcamaları ve büyüme arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Ay ve Yardımcı (2008), 1950-2000 döneminde yükseköğretimdeki beşeri sermayeyi göz önüne alarak yaptıkları çalışmalarında, Türkiye ekonomisinde uzun dönemde, fiziksel ve beşeri sermaye birikiminin ekonomik büyüme ve verimlilik üzerinde olumlu yönde etkilerinin olduğunu belirtmişlerdir.

Balcı İzgi ve Arslan (2008) çalışmalarında, Türkiye’de 1988-2008 döneminde eğitim ve büyüme ilişkisini Mc Kinnon testinden faydalanarak araştırmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre Türkiye’de yükseköğretim okullaşma oranıyla ekonomik büyüme ilişkisi pozitif ve anlamlıdır.

Doğrul (2009) çalışmasında, 1990-2001 döneminde Türkiye genelinde ve 81 il içinde gelir düzeyi en yüksek ve en düşük olan illerin gerçekleştirdiği eğitim harcamalarıyla ekonomik büyümeleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada eğitim harcamaları toplam, ilköğretim ve ortaöğretim olmak üzere üç gruba ayrılmış ve panel veriler yöntemiyle analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarında Türkiye geneli ve diğer bütün bölgelerde toplam, ilköğretim ve ortaöğretim harcamaları katsayıları pozitif ve istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. Kişi başına düşen GSYH sıralamasına göre, en düşük gelir düzeyindeki illerde ortaöğretim, gelir seviyesi en yüksek illerde ise ilköğretim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi daha büyük çıkmıştır.

Erdoğan ve Yıldırım (2009), Türkiye’de 1983-2005 dönemini konu alan çalışmalarında eğitim ve eğitim harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini ifade etmişlerdir.

Hirsch ve Sulis (2009), beşeri sermaye zenginliği ve birikiminin İtalya ekonomisinde ekonomik büyüme için önemli bir belirleyici olduğu kanısına varmışlardır. Özellikle beşeri sermayenin yoğun bir biçimde kullanıldığı sektörlerde, beşeri sermayenin ekonomik büyüme oranı üzerinde önemli ve pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Loening vd. (2010) araştırmalarında, Guatemala’da beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif etkilere sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Beşeri sermayeye yapılan yatırımların ekonomik büyümeyi artırdığını ifade etmişlerdir.

Şimşek ve Kadılar (2010) çalışmalarında, Türkiye ekonomisinde 1960-2004 dönemi için yükseköğretime kayıt sayısı, ihracat ve GSYH arasındaki ilişkiyi Peseran (1997), Johansen (1990) eş bütünleşme ve Granger (1969) nedensellik testleriyle incelemişlerdir. Çalışma sonucunda yükseköğretime kayıt sayısı ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü ilişki bulunmuştur.

Akçacı (2013) çalışmasında, Türkiye ekonomisi için 1998Q1-2012Q3 döneminde eğitim harcamalarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda eğitim harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Çalışkan vd. (2013), Türkiye’de 1923-2011 döneminde eğitim ve ekonomik büyüme ilişkisini 1923-2011 dönemi için analiz etmişlerdir. Çalışmada yararlanılan ekonometrik analiz sonucunda Türkiye’de eğitimdeki gelişmelerin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Özellikle lise ve yükseköğretim seviyesindeki öğrenci sayısındaki artışın, büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif etkilere yol açtığı ifade edilmiştir.

Çalışkan vd. (2017) çalışmalarında, Türkiye’de 1998-2014 döneminde eğitim harcamalarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmış ve Toda-Yamamoto Granger (1969) nedensellik testini kullanmışlardır. Çalışma sonucunda eğitim harcamalarıyla ekonomik büyüme arasındaki anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Abdioğlu ve Albayrak (2018) çalışmalarında, Türkiye ekonomisi için genç işsizlik, eğitim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1988-2015 dönemi için araştırmışlardır. Araştırma sonucunda genç işsizlik, eğitim ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli pozitif bir ilişkinin mevcut olduğunu belirtmişlerdir.

Pata (2020), Türkiye’de 1960-2018 döneminde Fourier-Shin eş bütünleşme testi ve dinamik en küçük kareler (DEKK) tahmincisini kullanarak eğitimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, Fourier-Shin eş bütünleşme testi meslek lisesi mezunları, üniversite mezunları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. Ayrıca, DEKK tahmincisi ile elde edilen uzun dönem katsayıları üniversite eğitiminin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini belirtmektedir. Ancak mesleki lisesi eğitiminin pozitif katsayısı istatistiksel olarak anlamsız ve oldukça düşüktür.

Şahin (2020), Avrupa Birliği ülkelerinde ekonomik büyüme ve eğitim arasındaki ilişkiyi 2002-2018 dönemi için panel veri yöntemiyle incelemiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular bütün (ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim) öğretim düzeylerinde çalışanların ekonomik büyümeyi artırdığını göstermiştir.

Oğuz ve Dinçer (2021) çalışmalarında, OECD ülkelerinde 2000-2018 döneminde eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini panel veri analiziyle incelemiştir. Çalışmada elde edilen bulgular eğitim harcamalarında ortaya çıkan %1’lik bir artışın ekonomik büyümede %0.11’lik bir artışa yol açtığını göstermektedir.

2. TÜRKİYE’DE EĞİTİM HARCAMALARI (2011-2019)

Gelişmekte olan ülke niteliğindeki Türkiye ekonomisinde yüksek nüfus oranı ve bölgelerarası eşitsizlikler gibi sorunlar nedeniyle eğitim harcamalarına yeterli kaynağın ayrılması ve dağılımında problemlerle karşılaşmaktadır.

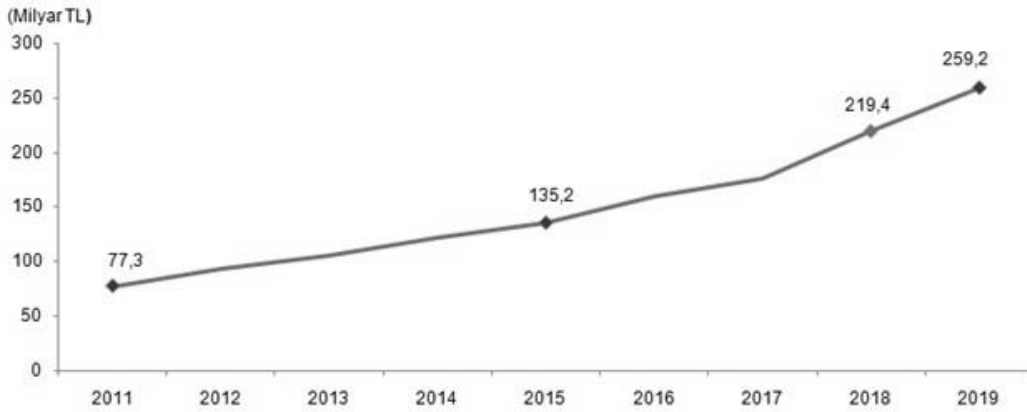
Eğitim harcamaları ile ilgili yürütülen çalışmalarda temel amaç, ülke geneli için ulusal ve uluslararası tanım ve standartlara dayalı göstergelerin hesaplanması ve konu ile ilgili politika yapıcılar için karşılaştırılabilir ve tutarlı veriler üretmektir. Aşağıdaki tabloda Türkiye’de eğitim harcamalarına ilişkin temel göstergeler yer almaktadır.

Tablo 1: Türkiye’de Eğitim Harcamaları Temel Göstergeleri (2011-2019)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Toplam Eğitim Harcaması (Milyar TL)	77,3	93,0	106,0	122,7	135,2	160,7	176,5	219,4	259,2
Öğrenci Başına Eğitim Harcaması (TL)	4.008	4.729	5.242	5.941	6.426	7.498	8.111	10.005	11.769
Eğitim Harcamasının GSYH İçindeki Payı (%)	5,5	5,9	5,8	6,0	5,8	6,1	5,6	5,8	6,0
Devlet Eğitim Harcamasının GSYH İçindeki Payı (%)	4,2	4,4	4,3	4,4	4,3	4,6	4,2	4,3	4,4
Öğrenci Başına Eğitim Harcaması (ABD Doları)	2.389	2.626	2.751	2.710	2.358	2.477	2.220	2.075	2.071
Toplam Eğitim Harcaması (Milyar ABD Doları)	46,0	51,7	55,7	56,0	49,6	53,1	48,2	45,5	45,6

Kaynak: TÜİK (2020).

Tablo 1’de Türkiye’de 2011-2019 döneminde eğitim harcamalarına ilişkin temel göstergeler yer almaktadır. 2011-2019 döneminde toplam eğitim harcamasının 77,3 milyar TL’den 259,2 milyar TL’ye yükseldiği gözlenmektedir. Öğrenci başına eğitim harcamasıyla (TL cinsinden), eğitim harcamasının GSYH içindeki payının da 2019 yılında arttığı görülmektedir. Devlet eğitim harcamasının GSYH içindeki payı 2011 yılında %4,2 iken 2019 yılında %4,4 olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılında öğrenci başına eğitim harcaması 2.389 dolar iken 2019 yılında bu değer 2.071 dolara gerilemiştir. Toplam eğitim harcaması 2011 yılında 46 milyar dolar iken 2019 yılında azalarak 45,6 milyar dolara gerilemiştir. Tablodan Türkiye ekonomisinde eğitim harcamalarının GSYH içindeki payının yetersiz düzeyde olduğu açıkça gözlenmektedir.

Grafik 1: Toplam Eğitim Harcamaları (2011-2019)

Kaynak: TÜİK (2020)

Grafik 1’de Türkiye’de 2011-2019 döneminde toplam eğitim harcamalarına ait veriler yer almaktadır. Buna göre, 2011 yılında 77,3 milyar TL olan eğitim harcamasının 2019 yılına gelindiğinde 259,2 milyar TL’ye yükseldiği görülmektedir. Ancak bu oran Türkiye’de sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamak için yeterli değildir.

Tablo 2: Türkiye’de Finans Kaynağı ve Eğitim Düzeylerine Göre Eğitim Harcamaları (Milyon TL)

Eğitim Düzeyi	Toplam	Toplam Devlet	Merkezi	Yerel	Toplam Özel	Hanehalkları	Özel Tüzel Kişilikler	Özelden Hanehalkına Transferler	Uluslararası Kaynaklar	Devletten Hanehalkına Transferler
Toplam	259 220	191 795	190 551	1 244	80 990	53 833	28 261	1 104	904	14 469
Okul Öncesi	15 855	13 171	13 041	131	3 086	1 597	1 567	79	1	402
İlkokul	47 018	35 856	35 527	329	12 079	9 532	2 809	261	29	945
Ortaokul	51 763	37 136	36 795	341	15 561	13 053	2 778	270	48	981
Ortaöğretim Toplam	72 317	47 923	47 530	392	26 539	17 417	9 333	211	201	2 345
Genel Ortaöğretim	38 535	18 416	18 169	247	21 138	13 174	8 076	111	51	1 070
Mesleki Ortaöğretim	33 783	29 507	29 361	146	5 401	4 243	1 257	100	150	1 275
Yükseköğretim	72 266	57 709	57 658	52	23 726	12 234	11 774	282	625	9 795

Kaynak: TÜİK (2020).

Tablo 2’de Türkiye’de 2019 yılına ait finans kaynağı ve eğitim düzeylerine göre eğitim harcamaları yer almaktadır. Tabloda yer alan devlete ait toplam eğitim harcamaları Türkiye İstatistik Kurumu tarafından toplam özel ve uluslararası kaynakların toplamından devletten hanehalkına transferlerin çıkarılmasıyla elde edilmiştir. Buna göre, 2019 yılında toplam devlet harcamaları 191 milyar 795 milyon TL iken, toplam özel harcamalar 80 milyar 990 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Eğitim düzeylerine göre eğitim harcamalarına bakıldığında en çok harcamanın (72 milyar 317 milyon TL) toplam ortaöğretim düzeyinde gerçekleştiği, ortaöğretim harcamalarını az bir farkla yükseköğretim harcamalarının izlediği gözlenmektedir. En düşük eğitim harcamasının (15 milyar 855 milyon TL) ise okul öncesi eğitim düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye’de eğitim harcamaları için temel finansman kaynakları; merkezi ve yerel devlet bütçesi, özel girişimler, vakıf ve dernekler, hane halkları ve uluslararası fonlardır.

Tablo 3: Devlet Eğitim Kurumları Tarafından Yapılan Toplam Harcama (Milyon TL)

Eğitim Düzeyi	Toplam Harcama	Cari Harcama Toplamı	Personel Harcamaları	Personele Yapılan Ödemeler Dışındaki Cari Harcama	Sermaye Harcaması
Toplam	189 401	172 351	136 637	35 714	17 050
Okul Öncesi	12 900	11 833	10 001	1 832	1 067
İlkokul	35 368	32 486	25 860	6 627	2 882
Ortaokul	36 647	33 663	26 778	6 885	2 984
Ortaöğretim Toplam	47 097	42 699	35 165	7 534	4 398
Genel Ortaöğretim	17 579	15 372	12 215	3 158	2 207
Mesleki Ortaöğretim	29 517	27 326	22 950	4 376	2 191
Yükseköğretim	57 389	51 670	38 833	12 836	5 719

Kaynak: TÜİK (2020).

Tablo 3'te devlet eğitim kurumları tarafından 2019 yılında yapılan toplam eğitim harcamaları yer almaktadır. Buna göre, 2019 yılında devlet eğitim kurumları tarafından yapılan toplam harcama düzeyi 189 milyar 401 milyon TL'dir. Eğitim düzeyi açısından en fazla harcama (57 milyar 389 milyon TL) yükseköğretime ve en düşük harcama da (12 milyar 900 milyon TL) okul öncesi öğretime yapılmıştır.

Tablo 4: Özel Eğitim Kurumları Tarafından Yapılan Toplam Harcama (Milyon TL)

Eğitim Düzeyi	Toplam Harcama	Cari Harcama Toplamı	Personel Harcamaları	Personele Yapılan Ödemeler Dışındaki Cari Harcama	Sermaye Harcaması
Toplam	46 072	37 017	21 886	15 132	9 055
Okul Öncesi	2 761	2 382	1 394	989	379
İlkokul	4 388	3 086	1 835	1 251	1 302
Ortaokul	4 283	3 195	1 900	1 295	1 088
Ortaöğretim Toplam	17 672	15 668	10 091	5 577	2 004
Genel Ortaöğretim	15 628	13 772	9 148	4 624	1 856
Mesleki Ortaöğretim	2 044	1 896	943	953	148
Yükseköğretim	16 969	12 686	6 666	6 020	4 283

Kaynak: TÜİK (2020).

Tablo 4'te özel eğitim kurumları tarafından 2019 yılında yapılan toplam eğitim harcamaları yer almaktadır. Buna göre, 2019 yılında özel eğitim kurumları tarafından yapılan toplam harcama düzeyi 46 milyar 72 milyon TL'dir. Eğitim düzeyi açısından en fazla harcama (17 milyar 672 milyon TL) toplam ortaöğretime ve en düşük harcama da (2 milyar 44 milyon TL) mesleki ortaöğretime yapılmıştır.

Tablo 5: Devlet ve Özel Eğitim Kurumları Tarafından Yapılan Toplam Harcama (Milyon TL)

Eğitim Düzeyi	Toplam Harcama	Cari Harcama Toplamı	Personel Harcamaları	Personele Yapılan Ödemeler Dışındaki Cari Harcama	Sermaye Harcaması
Toplam	235 473	209 368	158 523	50 846	26 105
Okul Öncesi	15 661	14 216	11 395	2 821	1 445
İlkokul	39 756	35 572	27 694	7 878	4 184
Ortaokul	40 930	36 858	28 678	8 180	4 072
Ortaöğretim Toplam	64 769	58 367	45 256	13 111	6 402
Genel Ortaöğretim	33 207	29 144	21 362	7 782	4 063
Mesleki Ortaöğretim	31 562	29 222	23 894	5 329	2 339
Yükseköğretim	74 358	64 356	45 500	18 856	10 002

Kaynak: TÜİK (2020).

Tablo 5’te devlet ve özel eğitim kurumları tarafından 2019 yılında yapılan toplam eğitim harcamaları yer almaktadır. Buna göre, 2019 yılında devlet ve özel eğitim kurumları tarafından yapılan toplam harcama düzeyi 235 milyar 473 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Eğitim düzeyi açısından en fazla harcama (74 milyar 358 milyon TL) yükseköğretime ve en düşük harcama da (15 milyar 661 milyon TL) okul öncesi öğretime yapılmıştır.

Türkiye ekonomisinde eğitim harcamasının gayrisafi yurt içi hasıla içindeki payı 2018 yılında %5,8 iken, 2019 yılında %6,0 olarak gerçekleşmiştir. Devlet eğitim harcamasının gayrisafi yurt içi hasıla içindeki payı ise 2018 yılında %4,3 iken, 2019 yılında %4,4’e yükselmiştir. Gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında ülkemizde eğitim harcamasının gayrisafi yurt içi hasıla içindeki payının oldukça düşük düzeyde olduğu gözlenmektedir. Devlet kurumlarınca yapılan eğitim harcamalarının %30,3’ünü yükseköğretim, %24,9’unu ortaöğretim oluşturmuştur. Özel kurumlarca yapılan eğitim harcamalarının ise %38,4’ü ortaöğretime, %36,8’i yükseköğretime yapılmıştır. Türkiye’de 2019 yılında yapılan eğitim harcamalarının %74,0’ı devlet tarafından finanse edilmiştir. Eğitim harcamaları içerisinde hanehalklarının yaptığı harcamaların payı ise %20,8 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2020).

Tablo 6: Eğitim Düzeylerine Göre Öğrenci Başına Eğitim Harcaması (2019)

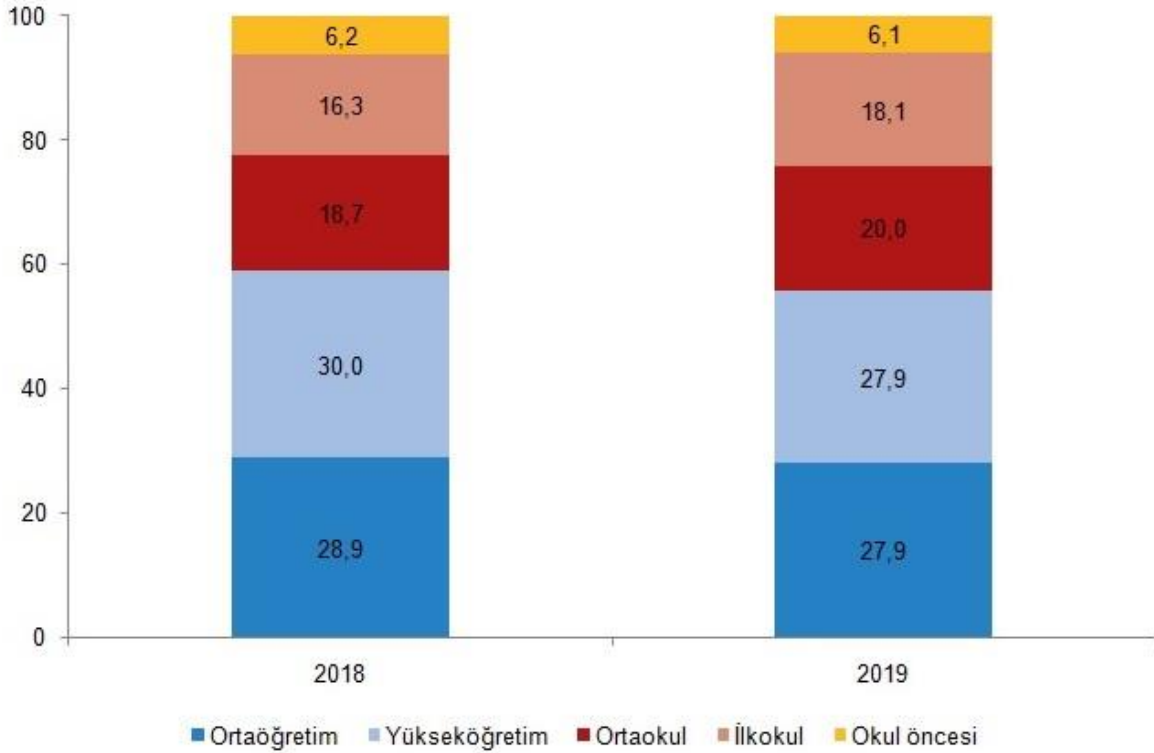
Eğitim Düzeyi	Eğitim Harcaması (Milyon TL)	Öğrenci Başına Yapılan Harcama (TL)	Öğrenci Başına Yapılan Harcama (ABD Dolar)
Toplam	259 220	11 769	2 071
Okul Öncesi	15 855	9 886	1 740
İlkokul	47 018	8 914	1 569
Ortaokul	51 763	9 127	1 606
Ortaöğretim	72 317	12 826	2 258
Yükseköğretim	72 266	18 830	3 314

Kaynak: TÜİK (2020).

Tablo 6’da 2019 yılında eğitim düzeylerine göre öğrenci başına yapılan eğitim harcamaları yer almaktadır. Buna göre, 2019 yılında yapılan toplam eğitim harcaması 259 milyar 220 milyon TL olup, bu tutarın en yüksek kısmı sırasıyla ortaöğretim, yükseköğretim, ortaokul, ilkokul ve okul öncesi öğretim için harcanmıştır. 2019 yılında ortaöğretime yapılan eğitim harcaması toplamı 72 milyar 317 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Öğrenci başına yapılan toplam harcama düzeyi 11 769 TL ve 2 071 dolardır. 2018 yılında bu rakam 10 005 TL olarak gerçekleşmiştir. TL cinsinden öğrenci başına yapılan harcamanın en yüksek olduğu (18 830 TL) öğretim düzeyi yükseköğretim düzeyidir. Öğrenci başına yapılan harcamanın en düşük olduğu (8 914 TL) öğretim düzeyi ise ilkokuldur.

Öğrenci başına toplam eğitim harcaması 2019 yılında bir önceki yıla göre %17,6 artmıştır. Eğitim harcamalarının 2019 yılında 2018 yılına göre en fazla artış gösterdiği eğitim düzeyi ise %30,1 ile ilkokul olmuş, bunu %25,1 ile ortaokul takip etmiştir (TÜİK, 2020).

Grafik 2: Eğitim Düzeylerine Göre Yapılan Eğitim Harcamalarının Toplam Harcama İçerisindeki Oranı (%), (2018-2019)

Kaynak: TÜİK (2020).

Grafik 2’de 2018-2019 dönemi için eğitim düzeylerine göre yapılan eğitim harcamalarının toplam harcama içerisindeki oranı yüzdesel olarak görülmektedir. Grafiğe göre, 2018 yılında en yüksek eğitim harcaması yükseköğretime (%30) yapılmıştır. Yükseköğretim harcamalarını sırasıyla ortaöğretim, ortaokul, ilkokul ve okul öncesi öğretimler takip etmektedir. 2019 yılında ise en fazla eğitim harcaması (%27,9) ortaöğretim ve yükseköğretime yapılmıştır. Daha sonra sırasıyla ortaokul, ilkokul ve okul öncesi öğretimler gelmektedir.

3. TÜRKİYE'DE EĞİTİM HARCAMALARIYLA SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜME İLİŞKİSİ

Sürdürülebilir kalkınma olgusu insan ile doğayı bir bütün kabul ederek, doğal kaynakları koruma yoluyla, gelecek nesillerin gereksinimlerinin giderilmesine ve kalkınmasına yol açacak biçimde bugünün ve geleceğin hayat koşullarını iyileştirmeyi ifade etmektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir büyüme sosyolojik, ekolojik, ekonomik ve kültürel yönleri olan çok boyutlu bir olgudur. Günümüzde doğanın korunmasına ve kişisel gelişime de önem veren, kıt olan kaynakların etkin bir biçimde kullanımını destekleyen uzun dönemli tek kalkınma modeli sürdürülebilir kalkınma modelidir.

Sürdürülebilir kalkınmanın ana göstergelerinden biri olarak kabul edilen beşeri sermaye, toplumda yer alan bireylerin bedensel ve zihinsel bilgi ve becerilerini ifade etmektedir. Bu bağlamda, beşeri sermaye, nüfustaki yükselişten çok nüfusun niteliğiyle bağdaşmaktadır. Nüfus niteliğine verilen değer demografik dönüşümü anlatmaktadır.

Yeni büyüme modeli, hem kişi başına gelir hem de teknoloji seviyesindeki istikrarlı büyümeyle tanımlanmaktadır (Deliktaş, 2004: 1). Beşeri sermaye stoku daha yüksek oranda olan ülkeler yeni fikir ya da ürünleri daha kolay geliştirmekte ve bu ülkelerin yenedünya düzenine adapte süreci daha kısa ve kolay olmaktadır. Böylece daha çabuk büyüme ve gelişmiş ülkelerin sahip oldukları ekonomik refah seviyesine kavuşmaktadırlar. Büyüme oranıyla beşeri sermaye arasında ciddi bir pozitif ilişki söz konusudur (Barro, 1991: 409).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Teşkilatı (UNDP), beşeri sermaye ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi daha iyi bir biçimde ifade etmek amacıyla, Beşeri Kalkınma İndeksi (Human Development Indeks-HDI) adı altında çalışmalarda bulunmuş, ekonomik gelişmişlik seviyesinin yalnızca büyüme ile değil kalkınmışlığı ifade eden farklı göstergelerle değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Beşeri yönden gelişimi ölçmede ortaya çıkan zorluklar nedeniyle beşeri sermaye olgusu üç temel indeks altında değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki uzun ve sağlıklı yaşam, ikincisi ise bilgi ve eğitim düzeyidir. Bilgi ve eğitim düzeyi okuryazarlık ve okullaşma oranı ile ölçülmektedir. Kaliteli bir hayata sahip olmak için gereksinim duyulan kaynakları elde bulundurabilmek ise beşeri kalkınmanın üçüncü boyutu olarak kabul edilmektedir.

Günümüzde önemi hızla artmakta olan beşeri sermaye kavramı, eğitim ve sağlığın öneminin vurgulanmasına yol açmıştır (Lucas, 1988: 65). Bu yönde yapılan farklı araştırmalarda eğitimin büyüme oranı üzerindeki etkisinin oldukça yüksek ve pozitif yönlü olduğu tespit edilmiştir. Eğitim amacıyla gerçekleştirilen yatırımların ekonomik ilerlemenin olmazsa olmaz şartı olduğu bugün herkes tarafından bilinmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin çoğu yüksek oranlı genç nüfusa sahip olup, bu nüfusun eğitilmesi durumunda gelişmiş ülkeleri yakalayabilecek güce sahiptir (Sab ve Smith, 2001: 19). Burada genç nüfusa verilecek olan eğitimin kalitesi büyük önem taşımaktadır. Diğer taraftan, okullaşma düzeyindeki yükselişin kişi başına düşen gelir seviyesini artırdığına yönelik olarak yapılmış çok sayıda çalışma da mevcuttur.

Gelişmekte olan ülkelerin birçoğu beyin göçüne bağlı bir şekilde elde etmiş oldukları beşeri sermayeyi gelişmiş ülkelere aktarmaktadırlar. Dolayısıyla eğitim harcamalarının karşılığını tam olarak alamamaktadırlar. Eğitim ve beceriler arttıkça birim işçi başına verimlilik ve büyüme hızı artmaktadır. Dolayısıyla beşeri sermaye stoku yeni büyüme modellerinde üretim faktörlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Romer, 1996: 203-208).

1990'lı yıllardan itibaren hızlanan küreselleşme sürecinde ülkeler hızla yükselen rekabete bağlı biçimde artı katma değer sağlayabilme çabası içinde olmuşlardır. Bu anlamda beşeri sermaye temel kaynak olarak kabul edilmiştir. Ancak, az gelişmiş ülkelere nitelikli işgücü, değer görebileceği ülkelere doğru kaymakta ve bu durumda sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak oldukça zor olmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki yüksek oranlı teknolojik yenilikler az gelişmiş ülkelere mevcut olan nitelikli iş gücünü kendisine çekmektedir. Teknolojik yeniliklerin temelinde Ar-ge'ye ayrılan kaynaklar, iyi yetişmiş bilim adamları ve beşeri sermaye unsuru yatmaktadır. Beşeri sermayeyi ilerletici farklı yollar bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim biçimindeki örgün eğitim derecelerini kapsayan planlı ve programlı eğitim sistemidir. Bir diğer yol ise, kurumlarda meydana gelen iyileşmeler ve gereksinimlere bağlı hizmet içi eğitimidir. Yaşam boyu eğitim olgusunun gereği de budur.

Gelişmekte olan ülkelere eğitimin ülke çapında geliştirilmesi ve kalitesinin yükseltilmesi günümüz şartları altında zorunlu olmaktadır. Gereksinim duyulan eğitim harcamalarının gerçekleştirilmesi ve finansal kaynağa bağlı problemlerin giderilmesi önem kazanmaktadır. Finansmana yönelik sorunlar giderilmeden, eğitimin yaygınlaşması ve kalitesinin yükselmesi mümkün olamamaktadır (Erdoğan, 2002: 321-322). Günümüzde beşeri sermaye en önemli sermaye türü olarak kabul edilmektedir. Dünya genelindeki bireylerin ve tüm ülkelerin ekonomik kazanımları, kişilerin kendilerini ne derece geliştirdiklerine bağlı olarak değişmektedir (Becker, 2002: 3).

Eğitim ve beşeri sermaye büyüme ve kalkınmanın temel yapı taşlarıdır. Beşeri sermayeye yapılan yatırımlar, üretimde verimliliği yükseltmektedir. Ülke ekonomisinde israf oranı düşmekte, rasyonel düşünce kanalıyla ortak bir kültür oluşmakta, gelir dağılımı iyileşmekte, toplumsal bütünlük ve siyasal istikrar ortamı oluşmaktadır (Erdoğan, 2002: 70). Eğitim olgusu günümüzde ülke ekonomilerinin kalkınmasında bu derece önemli bir rol üstlenirken, dünya genelinde yer alan bütün ülkelerin eğitim politikalarını yeniden gözden geçirmeleri önem kazanmaktadır.

Türkiye ekonomisinde eğitim harcamalarının GSYH içindeki payı yıllar içerisinde yükselme eğiliminde olsa da gelişmiş ülke ekonomileriyle karşılaştırıldığında oldukça düşük düzeyde kalmakta, nitelikli eğitimi sağlayacak yatırımlara yönelik kaynak ihtiyacı sürmektedir. Kaynakların söz konusu ihtiyaçlara karşılık verecek politikalara yönlendirilmesinin ve etkin bir şekilde kullanılmasının da ayrılan kaynak tutarı kadar önemli olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiye'de sürdürülebilir büyüme ve kalkınmadan söz edebilmek için öncelikli olarak eğitim ve Ar-ge harcamalarının bütçe içindeki payı artırılmalı, sosyal devletin bir gereği olarak beşeri sermaye yatırımlarına yönelik ekonomi plan ve politikaları yürürlüğe girmelidir. Türkiye'de eğitim hizmetlerinde kamusal faydanın özel faydadan daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir.

Bu bağlamda, Türkiye'deki Ar-ge harcamalarının yükseltilmesi, kamu ile özel sektör yatırımlarının bu amaç doğrultusunda kullanılmasının öncelikli olarak iş gücü verimliliğinin yükseltilmesi ve teknolojik ilerlemenin sağlanması neticesinde önümüzdeki yıllarda etkilerinin daha fazla düzeyde ortaya çıkacağı açıkça görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde beşeri sermaye, sürdürülebilir büyümenin belirleyicisidir. Beşeri sermaye eğitim, sağlık ve sosyal sermayeyi içine alan çok boyutlu bir kavramdır. Dünya genelindeki ülke ekonomilerinin, gelişmiş, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülke biçiminde sınıflandırılmasında milli gelirlerinden eğitim hizmetlerine ayırmış oldukları pay ciddi bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Eğitim harcamalarının bütçe içerisindeki payı artırıldığında kişi başına gelir ve sosyal refah seviyesi de artmaktadır. Bir ülke ekonomisinde eğitim hizmetlerine ayrılan kaynakların yükselmesi ve verimli kullanılması sonucunda hizmet kalitesi yükselmekte ve kamu ekonomisinde gelir dağılımı daha verimli olmaktadır.

Türkiye ekonomisinde 2011-2019 döneminde eğitim harcamalarına bütçe içerisinde ayrılan payın yetersiz olduğu gözlenmektedir. Türkiye ilköğretim, ortaöğretim ve ortaöğretim sonrası yükseköğretim öncesi kademeler için öğrenci başına yapılan harcamalarda en düşük seviyede harcama yapan ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye ekonomisinde nüfus artış hızının oldukça yüksek olması ve gelir dağılımının adil olmaması eğitime yönelik harcamaları ve kaynak gereksinimini yükseltmektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizlikler toplumdaki tüm bireylerin aynı eğitim olanaklarına sahip olmalarını engellemekte dolayısıyla eğitimin niteliği farklılaşmaktadır. Hanehalkı eğitim harcamaları bireylerin gelir grubuna göre farklılaşmakta, yüksek gelir grubuna sahip olan bireyler eğitime daha fazla yatırım yapabilmekte ve daha kaliteli eğitim alabilmektedir.

Türkiye'de nitelikli iş gücünü artıracak seviyede ara eleman gereksinimi eğitim yoluyla karşılanamadığı için üretim düzeyini yükseltecek nitelikli iş gücünün artırılması ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyecektir. Türkiye ekonomisinde eğitim harcamalarındaki artışın, gelir adaletsizliğini azaltmak açısından olumlu sonuçlar doğurabilmesi için eğitim hizmetinden alt gelir grubunda yer alan kesimin daha fazla faydalanması önem kazanmaktadır. Türkiye ekonomisinde her ile bir üniversite açılması projesi kapsamında yükseköğretim alma imkânı artsa dahi, kırtasiye, ulaşım ve barınma gibi harcamalar nedeniyle gelir grubu düşük olan kesim bu eğitim olanaklarından yararlanamamaktadır. Dolayısıyla ilköğretime yönelik olarak yapılan eğitim harcamaları yükseköğretim harcamalarıyla kıyaslandığında gelir eşitsizliğini azaltıcı yönde etkide bulunmaktadır.

Türkiye ekonomisinde gerçekleştirilen kamu harcamaları yalnızca üretim artışını desteklemekle kalmamalı, etkin ve verimli olmalıdır. Sürdürülebilir büyüme ve kalkınmanın ön koşulu eğitime, bilime, teknolojiye ve Ar-ge'ye yapılan yatırımların artırılmasıdır. Türkiye ekonomisinde eğitim harcamalarının artırılması ve tüm bireylerin eğitim olanaklarının yükseltilmesi uzun vadede beşeri sermayeye yönelik bir yatırım imkânı yaratacağı için sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştirmede oldukça önemli bir etkiye sahip olacaktır.

Eğitim sisteminin sahip olduğu problemlerin giderilmesine yönelik olarak yaratılan kaynaklar ülkemizde yetersizdir. Gelir düzeyi düşük ve gelir dağılımı adil değildir. Bu bağlamda, kamu kesiminden eğitim için ayrılacak kaynaklar ekonominin gelişmesinde çok büyük bir önem taşımaktadır. Eğitim harcamaları yoluyla beşeri sermayede meydana gelen yükselişler ekonomide kısa vadede küçük iyileştirmeler meydana getirirken, uzun vadede ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde kalıcı ve büyük etkiler yaratmaktadır. Eğitim hakkının toplumsal bir hak olduğu unutulmamalı, sürdürülebilir büyüme ve toplumsal kalkınmanın sağlanması için eğitime yönelik yatırımlar ve uygulamalar artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ABDİOĞLU, Z. ve ALBAYRAK, N. (2018). Genç İşsizlik, Eğitim ve Ekonomik Büyüme. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 7(13), 8-20.
- AKÇACI, T. (2013). Eğitim Harcamalarının İktisadi Büyüme Etkisi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(5), 65-79.
- AY, A. ve YARDIMCI, P. (2008). Türkiye’de Beşeri Sermaye Birikimine Dayalı Ak Tipi İçsel Ekonomik Büyümenin VAR Modeli ile Analizi, *Maliye Dergisi*, 155, 39-54.
- BALCI İZGİ, B. ve ARSLAN, İ. (2008). Türkiye’de Genç İşsizliği, Eğitim ve Büyüme İlişkisi (1988-2008). 2. Ulusal İktisat Kongresi, İzmir, Türkiye.
- BARRO, R. J. (1991). Economic Growth In A Cross Section of Countries, *Quarterly Journal of Economics*, 106 (2), 407-443.
- BARRO, R. J. ve SALA-I-MARTIN, X. (1995). *Economic Growth*, (London: The MIT Press, 1995).
- BECKER, G. S. (2002). The Age of Human Capital, Ed. Edward P. Lazear, *Education in the Twenty-first Century*, 3-8.
- BENOS, N. (2005). Fiscal Policy and Economic Growth: Empirical Evidence from OECD Countries, <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/19174> (Erişim Tarihi: 15.01.2021).
- BILS, M. ve KLENOW, P. J. (2000). Does Schooling Cause Growth?. *The American Economic Review*, 90(5), 1160-1183.
- BLANKENAU, W. F. ve SIMPSON, B. S. (2004). Public Education Expenditures and Growth, *Journal of Development Economics*, 73(2), 583-605.
- ÇAKMAK, E. ve GÜMÜŞ, S. (2005). Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002). *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 60(1), 59-72.
- ÇALIŞKAN, Ş., KARABACAK, M. ve MEÇİK, O. (2013). Türkiye’de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1923-2011 (Kantitatif bir Yaklaşım), *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(21), 29-48.
- ÇALIŞKAN, Ş., KARABACAK, M. ve MEÇİK, O. (2017). Türkiye Ekonomisinde Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bootstrap Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Yaklaşımı. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 45-56.
- DELİKTAŞ, E. (2004). Malthusgil Yaklaşımdan Modern Ekonomik Büyüme, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/malthus.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2020).
- DEMİR ,O., ÜZÜMCÜ, A. ve DURAN, S. (2006). İçsel Büyümede İçselleşme Süreçleri: Türkiye Örneği, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 27-46.

- DENISON, E. W. (1962). Education, Economic Growth and Gaps in Information, *The Journal of Political Economy*, 5(2), 124-128.
- DOĞRUL, N. (2009). Gelir Seviyeleri Farklı İllerde Eğitimin Ekonomik Büyümeye Etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 259-267.
- ERDOĞAN, S. ve YILDIRIM, D. (2009). Türkiye’de Eğitim-İktisadi Büyüme İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 4, 11-22.
- ERDOĞDU, M. M. (2002). Beşeri Sermaye-İktisadi Kalkınma İlişkisi, İktisatın Dama Taşları: Ekoller- Kavramlar-İz Bırakanlar II, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti, 64-74.
- ERGEN, H. (1999). Türkiye’deki Eğitimin Ekonomik Büyümeye Katkısı. *Ekonomik Yaklaşım*, 10(5), 21-52.
- ERSOY, B. A. ve YILMAZER, M. (2007). Beşeri Sermayeyi İçselleştiren Büyüme Modellerinde Kamu Eğitim Harcamalarının Rolü: Panel Eşbütünlük Analizi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 23(2), 389-410.
- GRANGER, C. W. J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438.
- GRILICHES, Z. (1997). Education, Human Capital, and Growth: A Personal Perspective. *Journal of Labor Economics*, 15(1), 330-344.
- HIRSCH, C. ve SULIS, G. (2009). Schooling, Production Structure and Growth: An Empirical Analysis on Italian Regions. *Cagliari Intangible Assets and Regional Economic Growth*, Working Paper, 18.
- JOHANSEN, S. ve JUSELIUS, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration With Applications to The Demand for Money. *Oxford Bulletin Of Economics and Statistics*, 52, 169-210.
- KAR, M. ve TABAN, S. (2003). Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 58(3), 159-175.
- KAR, M. ve AĞIR, H. (2006). Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Testi (Neo-Klasik Büyüme Teorisi). *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 159-182.
- KRUEGER, A. B. ve LINDAHL, M. (1998). Education for Growth in Sweden and the World. Princeton University Industrial Relations Section, NBER Working Paper, 7190.
- LİN, S. (1998). Government Education Spending and Human Capital Formation. *Economics Letters*, 61, 391-393.
- LOENING, J., RAO, B. B. ve SINGH, R. (2010). Effects of Education on Economic Growth: Evidence from Guatemala, University Library of Munich, MPRA, 25105.
- LUCAS, R. E. (1988). On The Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1).
- MCMAHON, W. W. (1998). Education and Growth in East Asia, *Economics of Education Review*, 17(2), 159-172.
- OĞUZ, S. ve DİNÇER, F.C. (2021). OECD Ülkelerinde Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(1), 47-62.
- ÖZTÜRK, N. (2005). İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü. *Sosyo-Ekonomi*, 1, Ocak Haziran.
- PATA, U.K. (2020). Türkiye’de Eğitim ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Fourier Eşbütünlük Testi, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 6(2), 175-190.

- PESARAN, M. H. (1997). The Role of Economic Theory in Modelling The Long Run. *The Economic Journal*, 107(440), 178-191.
- ROMER, D. (1996). *Advanced Macroeconomics*. New York: McGraw-Hill.
- ROMER, D. (2006). *Advanced Macroeconomics*. Boston: McGraw-Hill.
- SAB, R. ve SMITH, S. (2001). Human Capital: International Evidence. *IMF Working Paper*, 32.
- SELF, S. ve GRABOWSKI, R. (2003). Education and Long-Run Development in Japan. *Journal of Asian Economics*, 14, 565-580.
- ŞAHİN, D. (2020). Eğitimin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: AB Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 657-672.
- TSAKLOGLOU, P. ve CHOLEZAS, I. (2005). Education and Inequality in Greece. *IZA Discussion Papers*, 1582, 1-15.
- TÜİK (2020). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamalari-Istatistikleri-2019-33670> (Erişim Tarihi: 16.01.2021).
- TÜRKMEN, F. (2002). Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye’de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması. DPT Uzmanlık Tezi, DPT Yayını, No:2665, Ankara.
- ŞİMŞEK, M. ve KADILAR, C. (2010). Türkiye’de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11, 115-140.
- YAYLALI, M. ve LEBE, F. (2011). Beşeri Sermaye ile İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 23-51.